

18. Çocuk edebiyatı kitaplarının çocuk hakları açısından incelenmesi¹

Tuğçe Nur KARATAŞ²

İslim Derya DENİZ³

APA: Karataş, T. N. & Deniz, İ. D. (2024). Çocuk edebiyatı kitaplarının çocuk hakları açısından incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (40), 294-311. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1502196>.

Öz

Çocuk edebiyatı eserleri, çocuk hakları eğitiminde etkili birer araç olarak kullanılabilir. Bu doğrultuda bu çalışma, sınıf öğretmenlerinin önerdiği çocuk edebiyatı eserlerini çocuk hakları açısından incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın ilk aşamasında, 15 ilkokulda görev yapan 550 sınıf öğretmeninden beş çocuk edebiyatı kitabı önermeleri istenmiştir. Önerilen kitaplar sıralanarak en fazla tekrar edilen yedi kitap belirlenmiş ve bu kitaplar çalışmanın veri setini oluşturmuştur. Nitel yöntem ile yürütülen çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Kitaplar, çocuk hakları kapsamında çözümlenmiştir. Veri analizi sonucunda 15 kategori ve 36 kod elde edilmiştir. İlgili kategoriler; aile ile birlikte yaşama hakkı, özgürlükten yoksun bırakılma ve adil yargılanma, çocuk işçiliği, oyun, eğlence ve dinlenme hakkı, özel bakıma ihtiyaç duyan çocukların korunması hakkı, yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma, katılım hakkı, eğitim hakkı, ayrımcılık yasağı, sağlık hakkı, ihmal, istismar ve zararlı maddelerden korunma hakkı, barınma hakkı, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü, sevgi ihtiyacının karşılanması ve beslenme hakkı olarak isimlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde, kitaplarda en sık tekrar edilen kodlar yeterli beslenme şartlarına erişme, oyun, eğlence ve dinlenme hakkı, sözel şiddete maruz kalma, psikolojik ve duygusal şiddete maruz kalma ve sevgi ihtiyacının doyurulması olarak sıralanmıştır. Bununla birlikte kitaplarda en az yer alan kodlar ise aile ile yaşamın engellenmesi, çocuk işçiliğinin önlenmesi, özel bakıma ihtiyaç duyan çocukların ihtiyaçlarının sağlanmasının engellenmesi, sosyoekonomik temelli ayrımcılık, ırk temelli ayrımcılık, sağlık hizmetlerinden faydalanmasının engellenmesi, zararlı maddeye özendirme, sevgiden mahrum bırakılma ve adil yargılanmama olarak ifade edilmiştir. Sonuçlar bütüncü olarak ele alındığında, öğretmenlerin öğrencilerine kitap tavsiye ederken çocuk

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışma, 2021 yılında "19. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu" isimli sempozyumda sözlü olarak sunulan "Sınıf Öğretmenleri Tarafından Önerilen Çocuk Edebiyatı Kitaplarının Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi" adlı bildiriden türetilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – İthenticate, Oran: %6

Etik Şikâyeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 16.05.2024-**Kabul Tarihi:** 20.06.2024-**Yayın Tarihi:** 21.06.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1502196

² Uzman Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı / Teacher, Ministry of Education (Gaziantep, Türkiye), tugceekaratas@hotmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-1324-8684> **ROR ID:** <https://ror.org/oojga9g46>, **ISNI:** 0000 0001 2179 4856, **Crossreff Funder ID:** 501100013898

³ Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü/ Dr., Gaziantep University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences (Gaziantep, Türkiye), akademikphd13@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0003-3089-8766> **ROR ID:** <https://ror.org/020vvc407>, **ISNI:** 0000 0001 0704 9315, **Crossreff Funder ID:** 501100008836

haklarına duyarlı kitapları seçmesi gerektiği düşünölmektedir. Ayrıca, kitaplardaki çocuk haklarına dikkat çekmek için öğretmenlerle farkındalık çalışmaları yapılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Çocuk hakları, çocuk hakları eğitimi, çocuk edebiyatı, çocuk kitapları

Analyzing children's literature books in terms of children's rights⁴

Abstract

Books of children's literature can be used as effective tools in children's rights education. This study aimed to examine the books of children's literature recommended by classroom teachers in terms of children's rights. In the first stage of the study, 550 classroom teachers working in 15 primary schools were asked to recommend five children's literature books. The recommended books were ranked and the seven most repeated books were determined and these books constituted the data set of the study. Document analysis method was used in the study conducted with case study design. The books were analyzed within the scope of children's rights. As a result of data analysis, 15 categories and 36 codes were obtained. The relevant categories were named as the right to live with family, deprivation of liberty and fair trial, child labor, right to play, entertainment and rest, right to protection of children in need of special care, right to live and have appropriate living standards, right to participation, right to education, right to non-discrimination, right to health, right to protection from neglect, abuse and harmful substances, right to shelter, freedom of religion, conscience and thought, meeting the need for love and right to nutrition. The most frequently repeated codes in the books are listed as access to adequate nutrition, the right to play, entertainment and rest, exposure to verbal violence, exposure to psychological and emotional violence and fulfillment of the need for love. The least common codes in the books were prevention of life with family, prevention of child labor, prevention of meeting the needs of children in need of special care, socioeconomic-based discrimination, race-based discrimination, prevention of access to health services, encouragement to harmful substances, deprivation of love and lack of fair trial. When the results are considered holistically, it is thought that teachers should choose books that are sensitive to children's rights when recommending books to their students. In addition, it is recommended that awareness-raising activities be conducted with teachers to draw attention to children's rights in books.

Keywords: children's rights, children's rights education, children's literature, children's books

4

Statement (Thesis / Paper): This study is derived from the paper titled "An Analysis of Children's Literature Books Suggested by Class-room Teachers in Terms of Children's Rights", which was presented orally at the symposium titled "19th International Class-room Teacher Education Symposium" in 2021. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received –Ithenticate, Rate: 6

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article **Registration Date:** 16.05.2024-**Acceptance Date:** 20.06.2024-**Publication Date:** 21.06.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1502196

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş

Çocuklar; masum, duyarlı ve korunmaya ihtiyaç duyan varlıklardır (Çarıkçı, 2019). Çocukların bakıma ve korunmaya ihtiyaçları olduğu için onlara ait olan hakların ortaya konulması gerektiği düşünülmüştür (Kurnaz, 2009). İnsan haklarının özel bir alanı olarak ele alınan çocuk hakları (Erbay, 2012; Fazlıoğlu, 2007; Merey & Kuş, 2019) çocukları bedensel, zihinsel, sosyal, duygusal ve ahlaki yönden korumayı amaçlar (Akyüz, 2018). Bu kapsamda çocukların haklarını korumak amacıyla ulusal ve uluslararası alanda birçok belge, bildiri ve düzenleme ortaya konmuştur. Bunlardan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS), çocukların haklarıyla ilgili uluslararası standartları belirleyen, bağlayıcı ve dünyaca kabul gören hukuki bir belge niteliği taşıyan ilk sözleşme olmasından dolayı önemlidir (Doğan, 2017). BMÇHS, çocukların yaşamlarını iyileştirme kapasitesi ve daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde onaylanması nedeniyle devrim niteliğinde bir belge olarak övülmüştür (Covell vd., 2010). Sözleşme, hakların ayırım olmadan dünyanın her tarafındaki çocuklara uygun bir şekilde uygulanabilmesi ve çocukların yüksek yararı gözetilerek ortaya konmuştur (Uçuş, 2013). BMÇHS'de çocuğun hakları en geniş kapsamıyla yer almıştır. Sözleşmede toplamda 54 madde yer almakla birlikte bu maddeler dört ana grupta toplanmıştır. Bunlar yaşama hakları, gelişme hakları, korunma hakları ve katılma hakları olarak söylenebilir. Söz edilen haklar içerisinde yaşama hakkına örnek olarak bir isime sahip olma, beslenme ve barınma; gelişme hakları içerisinde eğitim, oyun ve dinlenme; korunma hakları kapsamında çocuğun fiziksel, duygusal ve cinsel istismardan korunması hakkı; katılma hakları çerçevesinde ise çocuğun görüşlerini açıklama ve kendisini ilgilendiren konularda karara katılma hakkı olarak sıralanabilir (Akyüz, 2018). Bu hakların hayata aktarılmasında ise çocuk hakları eğitiminin büyük öneme sahip olduğu söylenebilir (Howe & Covell, 2005; akt. Öztürk & Doğanay, 2017).

Çocuk hakları eğitimi, çocukların sahip oldukları hakların onlara tanıtılmasıdır. Sahip olduğu hakları bilen, bir başkasının haklarına saygı gösteren ve onların da haklarının korunması için elinden geleni yapan kişiler yetiştirmenin yolu, çocuk haklarına yönelik olarak verilecek eğitimidir (Özdemir Uluç, 2008). Bu eğitim ise BMÇHS'de yer alan 42. maddede "Taraflar Devletler, sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler." ifadesi ile güvence altına alınmıştır. Sözleşmeyi imzalayan taraf devletler, bu hakların çocuklara öğretilmesinin devletin sorumluluğunda olduğunu kabul etmişlerdir. Bu bağlamda çocuk hakları eğitiminin sistemli olarak en uygun şekilde verildiği ortam şüphesiz ki okullardır. Çocuk haklarına uygun olarak demokratik ve eşitlikçi okul ortamı yaratmak son derece önemlidir. Çocuk hakları eğitiminde çocukların haklarını hayata geçirerek öğreneceği ortamlar oluşturmak gerekmektedir (Çarıkçı, 2019). Nitekim çocukların haklarını bilip öğrenmeleri onların temel ihtiyaçları olmakla birlikte haklarından haberi olmayan bir bireyde hak bilinci ve bu hakları kullanma iradesi oluşmayacağı da bir gerçektir (Türkyılmaz & Kuş, 2014). Bu bağlamda, çocuklara hakların öğretilmesinin çocuk hakları eğitimiyle gerçekleşeceği söylenebilir.

İnsan hakları eğitiminin temeli ve özel bir alanı olarak altında yer alan çocuk hakları eğitimi, çocukların haklarını etkin olarak kullanabilmelerine olanak sağlamaktadır (Akgül, 2018; Merey & Kuş, 2019). Çocuk hakları eğitimi, en genel anlamıyla çocukların hangi haklara sahip olduklarını bilmeleri ve bu haklar çerçevesinde sergiledikleri davranışların tamamı olarak tanımlanabilir (Peker Ünal, 2010). Bu eğitimin temel amaçları; kendine ve kendisi dışındakilere kıymet verme, kendilerine tanınan temel hakları öğrenme ve bunları ifade edebilme, günlük hayatta insan haklarını tanıma ve bu haklara saygılı olma, farklılıklara değer verip saygılı olma ve kendine güvenme olarak sıralanabilir (Flowers, 2010). Ayrıca çocuk hakları eğitimi ile çocuklardan sözleşmeyi tanıyıp insan haklarıyla ilgili tutum bilgi ve beceri ortaya koyması beklenmektedir (Kent Kükürtçü, 2019). Bu bağlamda insan hakları eğitimini

kazandırmada kullanılan birçok araç vardır. Çocuk ve gençlere hitap eden edebiyat eserleri bu araçlardan biri olarak kullanılabilir (Karaman Kepenekçi & Aslan, 2013). İnsan hakları eğitiminin altında yer alan çocuk hakları eğitiminde de edebî eserlerden faydalanılabilir. Sever' e (2002) göre okulöncesi dönemden başlayarak çocukların kişiliklerinin oluşmasında kuvvetli bir uyarıcı olan çocuk kitapları, BMÇHS kararlarının hayata aktarılmasında önemli bir rol üstlenmelidir. Bu bağlamda çocukların haklarını öğrenmeleri için çocuk edebiyatı eserlerinin tümünden yararlanmak önem ifade etmektedir (Karaman Kepenekçi & Aslan, 2011, s.32). Çocuk edebiyatı; kurgu ve kurgu dışı her tür, şiir, çizgi roman, grafik roman, resimli kitaplar, hareketli kitaplar ve çevrimiçi formlar, konuşan veya sesli kitaplar, e-kitaplar, dijital artırılmış gerçeklik kitapları, çizgi film, animasyon, film, video vb. dâhil olmak üzere daha geniş kültürel tanımları içerir (de Rijke, 2021).

Çocuklar için oluşturulan eserlerin, temel insan hakları ve çocuk haklarının eğitiminde de mühim bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür (Sever, 2010; Türkyılmaz & Kuş, 2014). Arı ve Okur'a (2013) göre çocuklarda okuma sayesinde dil becerilerinin gelişmesinin yanı sıra yaşadıkları dünya ve hayat hakkında da merakları artmaktadır. Çocukta olumlu izlenimler bırakmayı hedefleyen edebiyat ürünleri bir taraftan çocuğun dil becerilerini geliştirirken diğer taraftan da çocukta farkında olmadan kültürel ve evrensel değerlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda, değerlerin verilmesinde önemli rol üstlenen çocuk edebiyatı eserleri insan hakları ve çocuk haklarının eğitiminde de önemli role sahiptir. Edebî eserlerle kazandırması amaçlanan bu eğitimsel iletiler çocuğa direkt olarak öğüt ve tavsiye vermekten ziyade çocuğa kazandırılmak istenen değeri sorgulatmak ve düşündürmek amaçlı verilmelidir (Aykaç & Türkoğlu, 2012; Elbir & Bağcı, 2013; Türkyılmaz & Kuş, 2014). Çocuklar bu yapıtlarla ne kadar erken tanışırse çocuk haklarına dair farkındalıklarının da o kadar erken dönemde olacağı söylenebilir (Türkyılmaz & Kuş, 2014). Bu anlamda öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Çocukların okuma alışkanlıklarını bilen öğretmen, çocuklara kitap seçiminde tavsiyeler vererek hakların öğretimi konusunda edebî yapıtlardan faydalanabilir (Gökçe, 2012; Tompkins, 2006; akt. Katrancı, 2015). Buradan hareketle çocuk hakları eğitimini sağlamak için seçilen edebî eserlerin öğretmenler tarafından çocuğun özellikleri dikkate alınarak belirlenmesi gerektiği söylenebilir. Bu durum ile öğretmenlerin kitapları çocuk haklarıyla ne derecede tutarlı seçtikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu anlamda ilgili alan yazın incelendiğinde edebî yapıtlarda çocuk hakları ve insan haklarına ilişkin çalışmaların (Karakuş, 2018; Karaman Kepenekçi & Aslan, 2011; Karaman Kepenekçi & Aslan, 2013; Özkan, 2014; Sever, 2002; Sarı, 2019; Türkyılmaz & Kuş, 2014) yapıldığı söylenebilir. İlgili alan yazın taramasıyla ulaşılabilen kaynaklar sınırlı olmak kaydıyla ilkokullarda öğretmenlerin öğrencilere tavsiye ettikleri kitapların çocuk hakları açısından incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Böyle bir çalışmayla çocuklara küçük yaşlarda haklarını öğrenmesi için bilgi sağlayacağı, öğretmenlere çocuklar için kitap seçiminde fikir vermesi konusunda yol göstereceği düşünülmektedir. Belirtilen gerekçeler doğrultusunda bu çalışmada;

İlkokullarda önerilen çocuk edebiyatı eserlerinin çocuk hakları açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

İlkokullarda önerilen çocuk edebiyatı eserlerinin çocuk hakları açısından incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada da, ilkokul düzeyinde çocuklara önerilen çocuk edebiyatı eserlerinin çocuk hakları açısından incelenerek, olumlu ve olumsuz örneklerin

ortaya konulması, çocuk haklarına uygunluğu açısından derinlemesine ve bütüncül bir anlayış kazanılması amaçlanmıştır. Bu süreçte, ilgili çocuk edebiyatı eserlerine ilişkin yazılı dokümanlar incelenmeye alındığı için araştırmada doküman analizi yönteminden faydalanılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları ve Veri Analizi

Araştırmanın veri setini, ilkökul düzeyinde önerilen yedi farklı çocuk edebiyatı eseri oluşturmaktadır. Bu çocuk edebiyatı eserlerinin seçiminde öncelikle Gaziantep ili Şahinbey ilçesindeki devlet ilkokulları arasından oransız küme örnekleme yöntemiyle seçilmiş beşi alt, beşi üst ve beşi orta sosyo ekonomik düzeyde bulunan toplam 15 ilkökul belirlenmiştir. Oransız küme örnekleme yönteminde, evrendeki kümelerden yansızlık kuralına göre ve yeterli görülen sayıda seçim yapılarak örneklem oluşturulmaktadır (Karasar, 2011). Daha sonra belirlenen 15 ilkökuldaki sınıf öğretmenlerinden önerdikleri çocuk edebiyatı eserleri ile ilgili görüş bildirmeye gönüllü olanlardan önerdikleri kitaplar hakkında bilgiler toplanmıştır. Bu kapsamda 550 gönüllü sınıf öğretmeni, önerdiği beş çocuk edebiyatı kitabını belirtmiştir. Bu kitaplara ilişkin toplanan bilgiler analiz edilerek en fazla önerilen yedi kitap araştırmanın veri setini oluşturmuştur. İncelemeye alınan kitap sayısının belirlenmesinde yediden sonraki kitapların frekanslarının ilk yedi kitaba göre çok düşük olması belirleyici olmuştur. Araştırmada oluşturulan veri seti içerik analizi yapılarak analiz edilmiştir (Bilgin, 2014). Araştırmada kullanılan çocuk edebiyatı kitapları şöyledir:

Tablo 1: Araştırmada kullanılan çocuk edebiyatı kitapları

Kitap adı	Yayın yılı	Sayfa Sayısı	Yayınevi
Küçük Kara Balık (K1)	2018	64	Gönül Yayıncılık
Pinokyo (K2)	2019	112	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Pollyanna (K3)	2017	112	Gönül Yayıncılık
Küçük Prens (K4)	2018	106	Can Çocuk
Heidi (K5)	2016	80	Erdem Çocuk
Gulliver'in Gezileri (K6)	2016	80	Erdem Çocuk
Alice Harikalar Diyarında (K7)	2019	111	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Araştırmada verilerin kolayca sunulması amacıyla kitaplar K1, K2, K3, K4, K5, K6 ve K7 olarak ifade edilmiş ve alıntılarda yer alan ifadelerin yanında sayfa numarasıyla parantez içinde verilmiştir.

2.3. Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Araştırmadan elde edilen verilerin geçerlik ve güvenilirlik sağlamak amacıyla birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda, okuyucunun anlamasını kolaylaştırması açısından araştırma süreçleri, araştırma sonuçları, bu sonuçlara nasıl ulaşıldığına ve çıkarımların nasıl yapıldığına ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilip bu bilgiler açıkça sunulmuştur. Bununla birlikte ulaşılan sonuçlar bulgular kısmında alıntılarla sunulmuştur. Ayrıca analiz sonuçlarının güvenilirliğini sağlamak adına veriler hem araştırmacı hem de alan uzmanı bir öğretim üyesi tarafından ayrı ayrı incelenmiş ve üzerinde tartışılmıştır. Araştırmacının yaptığı kategori ve kodlamalar alanda uzman öğretim üyesinin yaptığı kategori ve kodlamalarla karşılaştırılmış ve fikir ayrılığı olan kodlar üzerinde birlikte tartışılarak uzlaşmaya varılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Çocuk edebiyatı eserlerinin çocuk hakları açısından incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmadan elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Çocuk edebiyatı eserlerinde çocuk hakları

Kategoriler	Kodlar	Kitaplar						
		Kiçik Kara Balık (K1)	Pinokyo (K2)	Pollyanna (K3)	Kiçik Prenses (K4)	Heidi (K5)	Gulliver’in Gezileri (K6)	Alice Harikalar Diyarında (K7)
Aile ile birlikte yaşama hakkı	Aile ile birlikte yaşamının sağlanması	✓	-	✓	-	✓	-	-
	Aile ile yaşamının engellenmesi	-	-	-	-	✓	-	-
Beslenme hakkı	Yeterli beslenme şartlarına erişme	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Yeterli beslenmeye erişememe	-	✓	✓	-	-	✓	✓
Çocuk işçiliği	Çocuk işçiliğinin önlenmesi	-	-	-	-	✓	-	-
	Çocuk işçi olarak çalıştırılma	-	✓	-	-	✓	✓	-
Oyun, eğlence ve dinlenme hakkı	Oyun, eğlenceye ve dinlenme hakkının sağlanması	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Oyun, eğlence ve dinlenme hakkının engellenmesi	-	-	-	✓	✓	-	-
Barınma Hakkı	Barınma hakkına erişebilme	✓	✓	✓	-	-	✓	-
	Barınma hakkına erişememe	-	-	-	-	✓	✓	-
Özel bakıma ihtiyaç duyan çocukların korunması hakkı	Özel bakıma ihtiyaç duyan çocukların ihtiyaçlarının sağlanması	-	-	✓	-	✓	-	-
	Özel bakıma ihtiyaç duyan çocukların ihtiyaçlarının sağlanmasının engellenmesi	-	-	-	-	✓	-	-
Katılım hakkı	Görüşlerini ifade etmeye teşvik (fırsat) etme	-	✓	✓	-	✓	-	✓
	Görüşlerini ifade etmenin engellenmesi	✓	-	✓	-	✓	✓	✓
	Eğitim hakkının teşvik edilmesi	-	✓	✓	-	✓	-	-
	Eğitim hakkının sağlanması	-	✓	✓	-	✓	✓	✓

Kategoriler	Kodlar	Kitaplar						
		Küçük Kara Balık (K1)	Pinokyo (K2)	Pollyanna (K3)	Küçük Prenses (K4)	Heidi (K5)	Gulliver'in Gezileri (K6)	Alice Harikalar Diyarında (K7)
Eğitim Hakkı	Eğitim hakkının engellenmesi	-	✓	-	-	✓	✓	-
	Sosyoekonomik temelli ayrımcılık	-	-	✓	-	-	-	-
Ayrımcılık yasağı	Sosyal statü temelli ayrımcılık	✓	-	✓	-	✓	✓	✓
	Fiziksel özellik temelli ayrımcılık	✓	✓	-	✓	-	✓	✓
	İrk temelli ayrımcılık	-	-	-	-	-	✓	-
Sağlık Hakkı	Sağlık hizmetlerinden faydalanmasının sağlanması	-	✓	✓	-	✓	-	-
	Sağlık hizmetlerinden faydalanmasının engellenmesi	-	-	-	-	-	✓	-
İhmal, istismar ve zararlı maddelerden korunma hakkı	İhmal ve istismardan korunma	✓	-	-	-	-	-	✓
	Fiziksel şiddete maruz kalma	-	✓	✓	-	✓	✓	✓
	Sözel şiddete maruz kalma	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Psikolojik ve duygusal şiddete maruz kalma	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓
	Zararlı maddeye özendirme	-	-	-	-	✓	-	-
Din, vicdan ve düşünme özgürlüğü	Din, vicdan ve düşünme özgürlüğünün	-	✓	✓	-	✓	-	✓
	Din, vicdan ve düşünme özgürlüğünün engellenmesi	✓	-	✓	-	✓	✓	✓
Sevgi ihtiyacının karşılanması	Sevgi ihtiyacının doyurulması	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Sevgiden mahrum bırakılma	-	-	✓	-	-	-	-
Yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma	Yaşama hakkının elinden alınması	✓	✓	-	✓	-	✓	✓
	Uygun yaşam standartlarına sahip olmama	-	✓	✓	-	✓	✓	-
Özgürlükten yoksun bırakılma ve adil yargılanma	Özgürlükten yoksun bırakılma	-	✓	-	-	✓	✓	✓
	Adil yargılanmama	-	-	-	-	-	-	✓

Tablo 2 incelendiğinde, çocuk edebiyatı kitaplarında çocuk hakları ile ilgili yapılan düzenlemelerin 15 kategori ve bu kategorilere ait 36 kod olarak tespit edildiği görülmektedir. Bu kategoriler aile ile birlikte yaşama hakkı, özgürlükten yoksun bırakılma ve adil yargılanma, çocuk işçiliği, oyun, eğence ve dinlenme hakkı, özel bakıma ihtiyaç duyan çocukların korunması hakkı, yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma, katılım hakkı, eğitim hakkı, ayrımcılık yasağı, sağlık hakkı, ihmal, istismar ve zararlı maddelerden korunma hakkı, barınma hakkı, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü, sevgi ihtiyacının karşılanması ve beslenme hakkı olarak ifade edilmektedir.

Yapılan incelemeler sonucunda aile ile yaşama hakkı kategorisinde iki kod yer almaktadır. Bu kodlardan aile ile yaşamanın sağlanması koduna K1, K3 ve K5 kitaplarında, aile yaşamının engellenmesi koduna ise yalnızca K5 kitabında yer verildiği görülmektedir.

Aile ile yaşamanın sağlanması kodu K3 kitabında şu şekilde yer almaktadır:

Sürekli teyzeciğim diyordu. "Buraya gelip, yanınızda kalmama müsaade ettiğiniz için çok sevindim!" (K3, s. 13).

Kitapta anne ve babasını kaybeden Pollyanna'nın bakımı için teyzesinin yanına gönderilmesi aile ile yaşama hakkı kapsamında çocuklarda farkındalık oluşturduğu söylenebilir.

Bir diğer kod olan aile ile yaşamın engellenmesi kodu ise yalnızca K5 kitabında yer almasıyla en az tekrar eden kodlardan biri olmuştur. Kitapta dedesiyle yaşayan Heidi'nin onun yanından alınıp zengin bir ailenin yanına gönderilmesi ile ilgili şu ifadelere yer verilmektedir:

Kadın Heidi'yi alıp götürmekte kararlı görünüyordu. Gerçi bunu kendi çıkarları için istiyordu ama Heidi için de iyi olacağına inanıyordu.-Onun teyzesiyim ve ondan ben sorumluyum, diye sertçe kesip attı. -Pekâlâ dedi dede. Onu istediğin yere götürebilirsin. Ama bir daha asla getirme. Onu başında püsküllü bir şapka ile senin gibi rezil bir şekilde giyinmiş olarak görmek istemem (K5, s. 27).

Alıntı incelendiğinde çocukların aile ile yaşamasının göz ardı edildiği görülmektedir.

Araştırmada beslenme hakkı kategorisine ait yeterli beslenme şartlarına erişme ve yeterli beslenme şartlarına erişememe olarak iki kod saptanmıştır. Bu kodlardan yeterli beslenme şartlarına erişme koduna K1 haricindeki diğer tüm kitaplarda yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte yeterli beslenmeye erişememe koduna ise K2, K3, K6 ve K7 kitaplarında rastlanmaktadır.

Bu kitaplardan K6 kitabında beslenmenin sağlanmasıyla ilgili ifadeler şu şekilde verilmiştir:

"Sanki isteğimi anlamış gibiydi. Sağa sola emir verdi, birdenbire yüzlerce adamcık bedenime tırmanıp ağzıma yiyecek taşımaya başladılar" (K6, s. 11).

Beslenmeye erişim kodunun bir kitap hariç tüm kitaplarda bulunmasıyla çocuklara, beslenmenin önemi hakkında mesaj verilmektedir.

Yeterli beslenmeye erişememe koduna ilişkin K2 kitabında yer alan ifade şu şekildedir:

"Ah babam burada olsaydı, ben böyle aç kalır mıydım hiç? Açlık ne de kötü şeymiş!" (K2,s.14)."

Bu alıntı ile beslenmeden mahrum kalmanın oluşturduğu olumsuz duruma dikkat çekildiği söylenebilir.

Araştırmada çocuk işçiliği kategorisine ait çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocuk işçi olarak çalıştırılma olarak iki kod bulunmaktadır. Bu kodlardan çocuk işçiliğinin önlenmesi koduna yalnızca K5'te yer verilmesiyle en az tekrar edilen kod olduğu söylenebilir. Bu kitapta çocuk işçi olarak çalıştırılan Peter'ın çalışmasına karşı çıkan bir karakter, çocukların yerinin iş hayatı değil okul olduğunu vurgulayarak çocuk işçiliğinin normal bir durum olmadığı konusunda çocuklarda farkındalık oluşturmaktadır. Bu alıntı verilen bu duruma örnek olabilir:

“Artık keçi komutanlığı (çobanlık) bitti, Peter bundan böyle okula gidecek ve her zaman yaptığı gibi kalemini kemirecek” (K5,s.17).

Çocuk işçi olarak çalıştırılma koduna ise K2, K5 ve K6 kitaplarında rastlanmaktadır. Bu kitaplardan K2 kitabında yer alan ifade şu şekildedir:

“Köylü, Pinokyo'ya iş vermiş. Böylece Pinokyo eve süt, peynir, yumurta götürebilmiş. Pinokyo aylar boyunca her gün çiftlikte çalışmış ve her gün eve yemek götürmüştü; babasına sevgi ve saygıyla, özenle bakmış” (K2, s. 109).

Alıntı incelendiğinde, çocuk işçi olarak çalıştırılmanın hak ihlali olmasına rağmen kitapta bu durum normalleştirilmektedir. Kitapta, çocuğun işçi olarak evin ihtiyaçlarını karşılaması olumlu olarak gösterildiğinden çocukların bu duruma özendirilmesine neden olabilir.

Oyun, eğlence ve dinlenme hakkı kategorisinde oyun, eğlenceye ve dinlenme hakkının sağlanması ve oyun, eğlence ve dinlenme hakkının engellenmesi olarak iki kod bulunmaktadır. Bu kodlardan oyun, eğlenceye ve dinlenme hakkının sağlanması kodunun tüm kitaplarda bulunduğu tespit edilmiştir. İncelenen tüm kitaplarda bu hakka yer verilmesiyle çocukların bu hakka sahip olduklarına dikkat çekilmektedir. Belirtilen hakla ilgili K2 kitabında yer alan ifade

“Kızın oynamak için tahta bir bebeği, bebek elbiseleri ve bebek evi vardı” (K6, s. 41) şeklindedir.

Oyun, eğlence ve dinlenme hakkı kategorisine ait bir diğer kod olan oyun, eğlence ve dinlenme hakkının engellenmesi ise K4 ve K5 kitaplarında yer almaktadır. Bu koda örnek olabilecek ifade K5 kitabında şöyle geçmektedir:

“Böyle yaparsan sana kitap okumayı yasak ederim” (K5, s. 45)

Çocuğun sahip olduğu oyun, eğlence ve dinlenme hakkı elinden alınmaktadır. Bu nedenle çocukta bu hakka sahip olduğu bilincinin oluşturulmasına engel olunmaktadır.

Araştırmanın bir diğer kategorisi olan barınma hakkı kategorisinde barınma hakkına erişebilme ve barınma hakkına erişememe olarak iki kod bulunmaktadır. Barınma hakkına erişebilme kodu K1, K2, K3 ve K6 kitaplarında yer almaktadır. Bu koda ilişkin K6 kitabında yer alan ifade şu şekildedir:

“Bu küçük kıza sarayda bir oda verin ve ufak yarattığın içinde barınabileceği güvenceli bir yer hazırlayın” (K6, s. 48).

Bu ifadeyle barınmanın sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır.

Barınma hakkına erişememe kodu ise K5 ve K6 kitaplarında yer almaktadır. Bu koda ilişkin K5 kitabından bir ifade şu şekildedir:

“Oysa Rottenmayer, öğretmenden de gerekli raporu alıp çocuğu evden atmak istiyordu” (K5, s. 39).

Alıntı incelendiğinde bu cümleyle çocuklarda, yaptığı bir hata sonucunda barınma hakkının elinden alınabileceği yönünde algı yaratabilir. Bu yönüyle çocukta olumsuz yargıların oluşmasına neden olabilir.

Katılım hakkı kategorisinde görüşlerini ifade etmeye teşvik (fırsat) etme ve görüşlerini ifade etmenin engellenmesi olmak üzere 2 kod bulunmaktadır. Bu kodlardan görüşlerini ifade etmeye teşvik (fırsat) etme koduna K2, K3, K5 ve K7 kitaplarında, görüşlerini ifade etmenin engellenmesi koduna ise K1, K3, K5, K6 ve K7 kitaplarında yer aldığı tespit edilmiştir.

Görüşlerini ifade etmeye teşvik (fırsat) etme koduna ait K7 kitabında şöyle bir ifade yer almaktadır:

“Kraliçe’den hoşlandın mı?” dedi kedi alçak sesle. “hiç hoşlanmadım,” diye yanıt verdi Alice” (K7, s. 71).

Alıntı incelendiğinde Alice’nin görüşlerini ifade etmesi için fırsat verildiği görülmektedir. Bu durum çocukların görüşlerini ifade etmesine olumlu katkıda bulunabilir.

Bir diğer kod olan görüşlerini ifade etmenin engellenmesi kodu K3 kitabında şu şekilde ifade edilmektedir:

“-Yeter artık Pollyanna! İstemiş olduğundan daha fazlasını söyledin! Demek ki aklında hep bunlar var. Bunları düşünüyorsun!

-Özür dilerim teyzeciğim! Lütfen beni başışla. Bunları söylememem gerekirdi size” (K3, s. 46).

Alıntı incelendiğinde teyzesi Pollyanna’nın görüşlerini ifade etmesine izin vermemektedir. Bunun sonucunda Pollyanna söylediklerinden dolayı pişmanlık duymaktadır. Bu durum çocukların görüşlerini rahatça ifade edebilmesini olumsuz etkileyebilir.

Araştırmada eğitim hakkı kategorisine ait üç kod bulunmaktadır. Bu kodlardan eğitim hakkının teşvik edilmesi kodu K2, K3 ve K5 kitaplarında, eğitim hakkının sağlanması kodu K2, K3, K5, K6 ve K7 kitaplarında, eğitim hakkının engellenmesi kodu ise K2, K5 ve K6 kitaplarında yer almaktadır:

Eğitim hakkının teşvik edilmesi K2 kitabında babanın çocuğa verdiği cevaplarla eğitime teşvik ettiği ve çocuğun eğitime olan isteğinin pekiştirildiği şu cümlelerde ifade edilmektedir:

“-Babacığım benim için yaptığınız her şeye karşılık olarak okula gitmek istiyorum. –Aferin sana evladım” (K2, s. 24).”

Diğer bir kod olan eğitim hakkının sağlanması K3 kitabında şu şekilde yer almaktadır:

“Okula gidiyordun değil mi? –Evet teyze, gidiyordum.

-Çok iyi, yakında burada okula başlayacaksın. Okulun müdürü Hail, seni uygun bir sınıfa yerleştirir” (K3, s. 28).

Alıntı incelendiğinde, eğitimin önemi ve eğitimin devamlılığı vurgulanmaktadır. Kitapta teyzesi Pollyanna’nın uygun şartlarda okula devam etmesi gerektiğini söyleyerek eğitimin gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Eğitim hakkı kategorisine ait diğer kod eğitim hakkının engellenmesi K5 kitabında şu şekilde ifade edilmektedir:

“-Heidi'nin okul çağı geldi. Sana haber yollamıştım ama aldırmadın. Söyle misin bu ne kadar sürecek, diye çıktığı.”

-Onu okula yollamak niyetinde değilim” (K5, s. 25).

Kitapta Heidi'nin dedesi çocuğu okul çağı gelmesine rağmen okula göndermemektedir. Her ne kadar kitabın devamında dedesi Heidi'nin okula gitmesini sağlasa da ilk durum çocuklarda eğitim hakkının engellenebileceği algısını oluşturabilir.

Araştırmada ayrımcılık kategorisine ait dört kod bulunmaktadır. Bu kodlardan sosyoekonomik temelli ayrımcılık kodu yalnızca K3 kitabında yer alırken diğer kitaplarda rastlanmamasıyla en az kitapta yer alan kodlardan bir olduğu söylenebilir. Irk temelli ayrımcılık kodu da yalnızca K6 kitabında yer almakla en az kitapta bulunan kodlardan biri olmuştur. Sosyal statü temelli ayrımcılık koduna K1, K3, K5, K6 ve K7 kitaplarında, fiziksel özellik temelli ayrımcılık koduna ise K1, K2, K4, K6 ve K7 kitaplarında yer verildiği belirlenmiştir.

Bu kodlardan sosyoekonomik temelli ayrımcılık kodu K3 kitabında şu şekilde yer almaktadır:

Bir din adamıyla evlenen kardeşini düşündü. Ailesine karşı çıkıp, zengin biriyle değil bu adamla evlendi (K3, s. 7).

Alıntı incelendiğinde çocukların sosyoekonomik temelli ayrımcılık ile ilgili olumsuz yaşantı geçirmesine sebep olabileceği söylenebilir. Yapılan bu ayrımcılık çocuğun olumsuz değer kazanmasına neden olabilirken aynı zamanda çocuk hakları bağlamında da olumsuz çıkarımlarda bulunmasına neden olabilir.

Ayrımcılık kategorisine ait diğer bir kod olan sosyal statü temelli ayrımcılık kodu K7 kitabında şu ifadelerle yer almaktadır:

“Kraliçe tiz sesiyle haykırarak “Ayağa kalkın” dedi ve üç bahçivan yattıkları yerden hızla sıçrayarak, Kralı, Kraliçeyi, kraliyetin çocuklarını ve diğer herkesi yerlere kadar eğilerek selamladılar” (K7, s.66).

Bu alıntı incelendiğinde Kral ve Kraliçe'nin halktan üstün olduğu ve kimsenin karşılarında konuşmaya cesaret edemediği görülmektedir. Kitapta bulunan her karakter Kral ve Kraliçe'den korkarken kitabın kahramanı Alice'in korkmadığı ve karşılarında susmadığı görülmektedir. Bu bağlamda çocuklarda sosyal statü temelli ayrımcılığın yapılmaması gerektiğine dikkat çekildiği söylenebilir.

Fiziksel özellik temelli ayrımcılığın yer aldığı K1 kitabında bu ayrımcılık şu şekilde ifade edilmektedir:

Kurbağa: “Senin gibi çirkin ve suratsız değiliz” dedi. Küçük Kara Balık: “Görüyorum ki kendini çok beğeniyorsun. Bunu ummuyordum. Ama olsun sizi başıyorsunuz. Herhalde görgüsüzlüğünüzden böyle konuşuyorsunuz.” dedi.

Kurbağalar hep bir ağızdan bağırdılar: “Yani bize görgüsüz mü diyorsun?”. Küçük Kara Balık: “Eğer görgüsüz olmasaydınız her yaratığım kendine göre bir güzelliği olduğunu bilirdiniz.” dedi. (K1, s.20)

Alıntı incelendiğinde fiziksel özellik temelli ayrımcılık yapıldığı ama Küçük Kara Balık'ın bunun ne kadar yanlış bir şey olduğunu söylediği görülmektedir. Bu bağlamda insanlara fiziksel özelliklerinden dolayı ayrımcılık yapılmasının olumsuz bir davranış olduğuna dikkat çekilip bunun yanlış olduğuyla ilgili mesaj verilmektedir.

Ayrımcılık kategorisinin diğer bir kodu olan ırk temelli ayrımcılık koduna kitaplardan yalnızca K6'da rastlanmaktadır. Bu ayrımcılık kitapta şu ifadelerle yer almaktadır:

“Ne var ki ben temiz sayılırdım, terbiyeli davranıyordum. Yahular ise çiftlik işlerinde kullanılmak üzere eğitilebiliyorlar fakat hiçbirine yukarıda sayılan nitelikler aşılanamıyordu” (K6, s.74).

Bu ifadelerle insanlara benzeyen Yahuların aşağılandığını ve ırklarından dolayı ayrımcılığa uğradığı görülmektedir. Kitapta yapılan ayrımcılığa olumsuz bir özellik olarak değinilmediğinden çocuklarda yanlış izlenimler bırakabilir.

Araştırmanın bir diğer kategorisi olan Sağlık Hakkı kategorisine ait iki kod saptanmıştır. Bu kodlardan sağlık hizmetlerinden faydalanmasının sağlanması K2, K3 ve K5 kitaplarında, sağlık hizmetlerinden faydalanmasının engellenmesi kodu ise yalnızca K6 kitabında bulunmaktadır.

Sağlık hizmetlerinden faydalanmanın sağlanması koduna ilişkin K2 kitabında şu ifade yer almaktadır:

“Pinokyo'nun hali pek bir kötüymüş. Mavi Peri civardaki en ünlü doktorları çağırması (K2, s.46).”

Kitapta geçen bu ifade incelendiğinde çocukların sağlığının çevresi açısından önem taşıdığı görülmektedir. Çocuk hastalandığında hemen doktorun çağırılması ile gerekli sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkının pekiştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda çocukta olumlu bir örnek oluşturmaktadır.

Kitaplardan yalnızca birinde yer alan sağlık hizmetlerinden faydalanmanın engellenmesi kodu, kitapta hasta olan kahramanın çevresindeki kişiler tarafından dikkate alınmayıp sağlık hizmetlerinden faydalanmasının sağlanmadığı görülmektedir. Bununla birlikte kitaptaki çocuk kahramanın bu duruma üzülmesi ile bu konunun yanlışlığına dikkat çekildiği söylenebilir. Bu bağlamda kitapta yer alan ifade şu şekildedir:

“Çok yorgun düşüp hastalandım. Fakat bana durup dinlenmek yoktu. Çiftçi daha da çok para istediğinden beni sadece Pazar yerindekilere değil, ülkenin her yanından beni görmeye gelenlere çiftliğinde seyrettirdi. Glumdalchich benim günden güne eriyip solduğumu görünce çok mutsuz oldu. Fakat çiftçi ona aldırma bile.” (K6, s. 44)

İhmal, istismar ve zararlı maddelerden korunma hakkı kategorisine ait 5 kod tespit edilmiştir. İhmal ve istismardan korunma kodu K1 ve K7 kitaplarında, fiziksel şiddete maruz kalma kodu K2, K3, K5, K6 ve K7 kitaplarında, sözel şiddete maruz kalma kodu tüm kitaplarda, psikolojik ve duygusal şiddete maruz kalma kodu K4 haricindeki tüm kitaplarda ve zararlı maddeye özendirme kodu yalnızca K5 kitabında bulunmaktadır.

Bu kodlardan ihmal ve istismardan korunma kodu K1 kitabında şu ifade ile yer almaktadır:

“-Bunun canı biraz okşanmak istiyor herhalde!

Ana balık ortaya atıldı: “Çekilin! diye bağırды. Yavruma dokunmayın.” (K1, s. 15).

Alıntı incelendiğinde annesi Küçük Kara Balık'ı içinde bulunduğu durumdan korumaya çalışmaktadır. Anne balık, diğer balıkların bu yaptığı karşısında çocuğunu korumaktadır. Bu yönüyle çocukların ihmal ve istismardan korunma hakkına dikkat çekildiği söylenebilir.

Bir diğer kod olan fiziksel şiddete maruz kalma kodu, incelenen kitaplardan iki tanesi hariç tüm kitaplarda bulunmaktadır. Bu koda ilişkin K6 kitabında geçen ifade şu şekildedir:

“Çocuklardan biri elini Pinokyo'nun burnuna uzatmış ama kaç gündür kendisiyle uğraşılmasından bezmiş olan Pinokyo kolunu hızla kaldırıp çocuğun eline vurmuş. Derken dövüş başlamış. Pinokyo ahşaptan olduğu için çok sağlamış, vursa da vurulsa da hep karşı tarafın canı yanyıyormuş. Bu tatsız olayın ertesinde ona kimse ne sözle ne de elle saldırmış.” (K2, s. 75)

Bu alıntı incelendiğinde şiddetin kötü bir şey olduğuna değinilmeyip çocuklar şiddete özendirilmektedir. Çocuklarda buna dönük olarak şiddete eğilim olacağı söylenebilir.

Sözel şiddete maruz kalma kodunun tüm kitaplarda yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda en fazla kitapta yer alan kodlardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Bu koda örnek olarak K5 kitabında yer alan ifade ise şu şekildedir:

“-Bu ne biçim cevap! Aptal bu çocuk, diye haykırdı.”

Detie teyze işlerin bozulacağını hissederek hemen atıldı. “Bağışlayınız eğitim görmediği için zorluk çekiyor ama kısa zamanda alışır” (K5, s. 29).

Kitapta, Heidi'nin kendisine verdiği cevabı beğenmeyen kâhya kadın ona hakaret etmektedir. Heidi'nin teyzesi de buna sessiz kalmaktadır. Bu bağlamda bunun yanlış olduğuna değinilmediğinden çocuklarda buna dönük olarak olumsuz bir örnek oluşturabilir.

Bir diğer kod olan psikolojik ve duygusal şiddete maruz kalma K4 haricinde tüm kitaplarda yer almaktadır. Bu kodun da kitaplarda en fazla yer alan kodlardan biri olduğu söylenebilir. Bu duruma örnek olan bir alıntı “Balıklardan biri bağırdı: Bize dil uzatma ufaklık. Bir başkası: Seni bundan sonra tövbe de etsen aramıza almayız, dedi.” (K1, s. 16) olarak verilebilir. Alıntı incelendiğinde, Küçük Kara Balık'ın yeni yerler keşfetmek için gitmek istemesine arkadaşları karşı çıkmaktadırlar. Küçük Kara Balık gitmesin diye onu geri geldiğinde aralarına almamakla psikolojik/duygusal şiddete maruz bırakmaktadırlar. Küçük Kara Balık'ın tüm bunlara rağmen gitmesinin çocuklarda buna ilişkin farkındalık oluşturacağı söylenebilir.

Bir diğer kod olan zararlı maddeye özendirme kodu bir kitapta geçmektedir. Bu nedenle en az yer alan kodlardan biri olduğu söylenebilir. Bu koda ilişkin K5 kitabında geçen ifade şu şekildedir:

“Heidi yemek hazırlığı yaparken dede, kendisine yollanan tütününü piposuna doldurmakla meşguldü.

Piposunu yakıp ilk nefesleri çektikten sonra,

-Humm, çok güzel, dedi” (K5, s. 61).

Alıntı incelendiğinde, zararlı madde kullanımının olumsuz bir şey olduğuna değinilmeyip özendirici bir şekilde verilmektedir. Çocuklarda buna dönük olarak bu alışkanlığı kazandırma ve onlarda merak uyandırma gibi özendirici etkileri olabilir.

Din, vicdan ve düşünme özgürlüğü kategorisine ait kodlar din, vicdan ve düşünme özgürlüğü ve din, vicdan ve düşünme özgürlüğünün engellenmesi olarak belirlenmiştir. Din, vicdan ve düşünme özgürlüğü kodu K2, K3, K5 ve K7 kitaplarında yer almaktayken din, vicdan ve düşünme özgürlüğünün engellenmesi K1, K3, K5, K6 ve K7 kitaplarında yer almaktadır.

Din, vicdan ve düşünme özgürlüğü ile ilgili K3 kitabında belirlenen alıntı

“Pollyanna, Pazar günleri sabahleyin ibadet etmeye ve Pazar okuluna gider... (K3, s.50)”

şeklindedir. Alıntı incelendiğinde Pollyanna'nın özgür olarak ibadet edebildiği görülmektedir. Bu bağlamda din, vicdan ve düşünme hakkının özgürce gerçekleşeceğine dikkat çekildiği söylenebilir.

Bir diğerkod olan din, vicdan ve düşünme özgürlüğünün engellenmesi koduna K6 kitabında şu ifadelerle yer verilmektedir:

“Kral “Yeter!” dedi. “Bir daha böyle şeylerin sözünü ağzına alma. Eğer ülkemde bu gibi şeylerden kimseye söz edecek olursan kendini ölmüş bil!” (K6, s. 59).

Alıntı incelendiğinde kitabın kahramanının Kral tarafından düşüncelerinin engellendiği görülmektedir. Kahramanın veya diğerkarakterlerin bu duruma tepkisinin olmaması çocuklarda düşünce özgürlüğüne ilişkin olumsuz örnek oluşturabilir.

Diğerkategori olan sevgi ihtiyacının karşılanması kategorisine ait iki kod bulunmuştur. Bu kodlardan sevgi ihtiyacının doyurulması kodu tüm kitaplarda bulunurken sevgiden mahrum bırakılma kodu yalnızca K3 kitabında yer almaktadır. Sevgi ihtiyacının doyurulması bütün kitaplarda bulunmasıyla en fazla yer verilen kodlardan biri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte sevgiden mahrum bırakılma tek kitapta bulunduğundan en az yer verilen kodlardan biri olduğu söylenebilir.

Sevgi ihtiyacının karşılanmasına örnek olarak;

“Avutulmak isteyen bir Küçük Prens vardı şimdi. Onu kollarıma aldım, salladım (K4, s.35).” verilebilir. Bu alıntı incelendiğinde Küçük Prens'e sevgi göstererek ve sarılarak sevgi ihtiyacının karşılandığına dikkat çekildiği söylenebilir.

Bir diğerkod olan sevgiden mahrum bırakılma K3 kitabında şu şekilde yer almaktadır:

Küçük kız içeri girince teyzesi ayağa kalkmadan, okuduğu kitabı bırakıp sadece “nasılsın Pollyanna” dedi. Bunu söyleyiş tarzında bir ikaz, uyarı vardı. Bayan Polly'nin söyleyecek başka bir şeyi olup olmamasına fırsat vermeden küçük kız ağlayarak koşup teyzesine sarıldı.

-Sürekliteyzeciğim diyordu. Buraya gelip yanınızda kalmama müsaade ettiğiniz için çok sevindim!

Bayan Polly'nin camı sıkılmıştı. “Biraz uzaklaş da kimi andırıyorsun anlayalım” dedi.” (K3, s. 14)

Alıntı incelendiğinde ebeveynleri vefat eden ve sevgiye ihtiyacı olan bir çocuk olan Pollyanna'nın teyzesine sarıldığı ama teyzesinin onu kendisinden uzaklaştırmak istediği görülmektedir. Bu durum çocuklar için olumsuz bir örnek olabilir.

Yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma kategorisine ait iki kod tespit edilmiştir. Bu kodlardan yaşama hakkının elinden alınması kodu K1, K2, K4, K6 ve K7 kitaplarında yer alırken, uygun yaşam standartlarına sahip olmama kodu K2, K3, K5 ve K6 kitaplarında bulunmaktadır.

Yaşama hakkının elinden alınması koduna ait K7 kitabında yer alan ifade şu şekildedir:

“Bir süre vahşi bir canavar gibi öfkeyle Alice'ye baktıktan sonra “Başımı kesin!” diye haykırdı. “Hemen!”

Alice kararlılıkla, “Saçmalık!” diye bağırdı ve Kraliçe hiç ses çıkarmadan ona baktı.

Kral, elini Kraliçe'nin koluna koydu ve sesi korkudan titreyerek, “Yapma hayatım,” dedi. “O daha bir çocuk!” (K7, s. 65)

Alıntı incelendiğinde çocuğun yaşam hakkını elinden almak isteyen Kraliçe'ye çevresindekiler karşı çıkmaktadırlar. Çocuğun yaşama hakkının elinden alınması çocuk hakları açısından uygun olmasa da diğerlerinin bu duruma karşı çıkması ile çocuklarda bu konuda farkındalık oluşmasını sağlayabilir.

Bir diğer kod olan uygun yaşam standartlarına sahip olmama, hayatlarını devam ettirebilecek şartların yeterli olmadığı durumlar olarak nitelendirilebilir. Bu duruma örnek olabilecek bir alıntıya K2 kitabında şu ifadelerle yer verilmektedir:

“Ceppetto eve varmış. Evi küçük bir odaymış. İçinde kırık dökük bir sandalye, eski bir yatak ve yillanmış bir masa varmış” (K2, s. 8).

Özgürlükten yoksun bırakılma ve adil yargılanma kategorisine ait iki kod saptanmıştır. Özgürlükten yoksun bırakılma kodu K2, K5, K6 ve K7 kitaplarında yer alırken, adil yargılanma hakkının elinden alınması kodu yalnızca K7 kitabında bulunmasıyla en az tekrar eden kodlardan biri olduğu söylenebilir.

Özgürlükten yoksun bırakılma kodu K2 kitabında şu ifadelerle yer almaktadır:

“Hâkim, Pinokyo'nun ifadesini almış ama ders olsun diye onu hapse atmış. Böylece Pinokyo hem altınlarından hem de özgürlüğünden olmuş” (K2, s. 57).

Alıntı incelendiğinde Pinokyo'nun hapse atıldığı görülmektedir. Pinokyo suçsuz olmasına rağmen hapse atılması ve özgürlüğünden yoksun bırakılması çocuk haklarına aykırıdır. Bununla birlikte suçsuz olan bir çocuğun hapse atılması çocuklarda bu konuya ilişkin olumsuz bir mesaj uyandırabilir.

Bir diğer kod olan adil yargılanma hakkının elinden alınması K7 kitabında şu ifadelerle geçmektedir:

*Kral “Jüri kararını versin!” dedi. “Hayır, hayır!” dedi Kraliçe. “Önce ceza sonra karar.”
“Bu tam bir saçmalık” dedi Alice bağırarak. “Önce ceza mı olurmuş canım!” (K7, s. 109).*

Alıntı incelendiğinde, yargılama yapılmadan cezanın verildiği görülmektedir. Bu durum adil yargılanma hakkına aykırı olup olumsuz bir örnek oluşturacakken kitaptaki kahramanların bu duruma karşı çıkmalarıyla çocuklarda adil yargılanma yapılmasına ilişkin bir farkındalık oluşturmaya dönük olduğu söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İlkokullarda öğretmenlerin öğrencilere önerdikleri çocuk edebiyatı eserlerinin, çocuk hakları açısından incelendiği bu çalışma kapsamında yedi çocuk kitabı incelenmiştir.

İncelenen kitaplarda en fazla tekrarlanan kodlar yeterli beslenme şartlarına erişme, oyun, eğlence ve dinlenme hakkı, sözel şiddete maruz kalma, psikolojik ve duygusal şiddete maruz kalma ve sevgi ihtiyacının doyurulması olarak sıralanabilir. Bununla birlikte kitaplarda en az yer alan kodlar aile ile yaşamın engellenmesi, çocuk işçiliğinin önlenmesi, özel bakıma ihtiyaç duyan çocukların ihtiyaçlarının sağlanmasının engellenmesi, sosyoekonomik temelli ayrımcılık, ırk temelli ayrımcılık, sağlık hizmetlerinden faydalanmasının engellenmesi, zararlı maddeye özendirme, sevgiden mahrum bırakılma ve adil yargılanmama olarak sıralanabilir.

Çocuklara haklarının öğretilmesinde kullanılan en önemli yollardan biri de çocuk edebiyatı eserleridir. Çocuklar, karşılaştıkları şeyleri yeterince yorumlayamadıklarından okudukları edebî eserlerin kahramanlarıyla daha fazla özdeşim kurmaktadır. Bu nedenle çocuk edebiyatı eserlerinin çocuklara

uygun olan örnekler sunması büyük önem taşımaktadır. Bu da kitaplarda yer alan nitelikli karakterlerle sağlanmaktadır (Karataş, 2014). Bu çalışmada incelenen kitaplarda geçen bazı olumsuz olaylar çocuklarda farkındalık oluşturmaktan ziyade onları bu olumsuz durumlara özendirilmeye veya bu tür durumları kanıksamaya yönlendirebilir. Örneğin, Bağcı (2013) da yaptığı çalışmada çocuk edebiyatı yazarlarının eserlerinde sigaraya yer verdiklerini ortaya koymuştur. Bu durumun çocuk eğitimi ve psikolojisi açısından olumsuz örnek teşkil ettiği söylenebilir. Çocukta duygusal örselenmelere neden olabilecek bir diğer etmenin ise şiddet ögesi olduğu söylenebilir. Çocuk edebiyatı eserlerinde kahramanların hedefine şiddet uygulayarak ulaşması, ortada olan bir sorunu şiddet uygulayarak çözmesi çocuğu duygusal anlamda örseleyebilmektedir (Sever, 2002). Ayrıca bu durum çocukların yanlış özdeşim kurmasına da neden olabilir. Bu çalışmada incelenen kitaplarda da şiddet öğelerinin yer aldığı görülmektedir. Yansıtılan şiddet, çocukların gelişiminde olumsuz örnek taşımaktadır. Bununla birlikte kitaplarda şiddetin önlenmesine dönük ifadeler de yer verilmesi olumlu örnek olarak söylenebilir. Türkyılmaz ve Kuş (2014) inceledikleri çocuk edebiyatı kitaplarında şiddete çok fazla yer verildiğini vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte şiddetin önlenmesine de yer verildiğinin ancak bunun şiddet ögesi kadar çok olmadığını altını çizmektedirler.

Kitaplarda yer verilen çocuk işçiliği ifadeleri daha çok çocuk işçi olarak çalıştırılmaya dönüktür. Çocuk işçiliğinin engellenmesine ise çok fazla yer verilmemektedir. Buradan hareketle bu durumun çocukları bir işte çalışmaya özendirilebileceği söylenebilir. Sarı (2019) çocuk kütüphanelerinde yer alan çocuk kitaplarının çocuk hakları açısından incelediği çalışmasında kitaplarda çocuk işçiliğine yer verildiğini belirlemiştir. Kitaplarda bulunan ifadelerde çocuk işçi olarak çalışmanın daha fazla yer aldığı bu nedenle çocuklarda iyi izlenim bırakmayacağı söylenebilir. Her ne nedenle olursa olsun çocukların çalıştırılması onlarda fiziksel, ruhsal ve ahlaki açıdan olumsuz izler bırakmaktadır (Avşar & Öğütoğulları, 2012). Bu nedenle çocuk edebiyatı kitaplarında bu durumun çocukların çalışmaması gerektiği iletisine yönelik olması gerektiği söylenebilir.

Eğitim hakkı ve oyun, eğlence ve dinlenme hakkının kitapların tamamına yakınında yer aldığı görülmektedir. Bu hakların engellenmesine kitaplarda yer verilse de daha çok sağlandığı durumlar göze çarpmaktadır. Bu nedenle çocuklarda bu haklara ilişkin olumlu izlenimler bırakmayı hedefledikleri söylenebilir. Karaman Kepenekçi ve Aslan (2011) da okul öncesi döneme seslenen çocuk kitapları çalışmasında bu haklara fazlaca yer verildiğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca incelenen kitaplarda beslenme hakkı ve sevgi ihtiyacının karşılanmasının kitapların tamamına yakınında yer aldığı tespit edilmiştir. Karaman Kepenekçi ve Aslan'ın (2011) yaptığı çalışmada da kitapların bu haklara yer verme düzeyinin yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bu bağlamda yapılan araştırmayla bu çalışmanın ilgili sonucunun paralellik gösterdiği söylenebilir.

Çalışma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde seçilen çocuk edebiyatı eserlerinin birçoğunun çocuk haklarına duyarlı olmadığı söylenebilir. Öğretmenlerin de bu kitapları seçerken çocuk haklarını göz önünde bulundurmadığı görülmektedir. Diğer taraftan, seçilen kitaplar, öğretmenlerin en çok önerdiği kitaplardır. Bu durum, kitaplara eleştirel bir gözle bakılması gerektiğini düşündürmektedir. Bu bağlamda, çocuk edebiyatı yazarlarına, edebi eserler yazarken çocuk haklarına duyarlı olmaları gerektiği önerilebilir. Ayrıca, öğretmenlere çocuk haklarına duyarlı eserlerin nasıl tespit edileceğine dair eğitimler verilebilir. Son olarak, çocuk haklarına tamamen duyarlı olmayan ancak edebî niteliği yüksek olan kitaplar okunurken, çocuk haklarını özümsemek için çocuklara hakları konusunda farkındalık etkinlikleri yapılabilir.

Kaynakça

- Akgül, M. Ş. (2018). *İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerinin belirlenmesi: Bir ölçek geliştirme çalışması*. [Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Akyüz, E. (2018). *Çocuk hukuku: Çocukların hakları ve korunması*. Pegem Akademi.
- Arı, G. & Okur, A. (2013). Öğrencilerin ilköğretim 100 temel eseri okuma durumu. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173(173), 307-328.
- Avşar, Z. & Öğütoğulları, E. (2012). Çocuk işçiliği ve çocuk işçiliği mücadele stratejileri. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 9-40.
- Aykaç, N. & Türkoğlu, İ. E. (2012). Çocuk ve gençlik edebiyatı bağlamında Montaigne'in denemelerinin eğitimsel değerler açısından değerlendirilmesi. 3. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 181-190, Ankara.
- Bağcı, E. (2013). *Çocuk edebiyatı ürünleriyle çocuklar için yazılmış eserlerin değerler eğitimi bağlamında karşılaştırılması*. [Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi] Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Siyasal Kitabevi.
- Covell, K., Howe, R. B., & McNeil, J. K. (2010). Implementing children's human rights education in schools. *Improving Schools*, 13(2), 117-132.
- Çarıkcı, S. (2019). *Çocuk hakları eğitimi programı'nın ilkökul 4. Sınıf öğrencilerinin çocuk hakları tutum ve farkındalıklarına etkisi*. [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi] Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- De Rijke, V. (2021). Reading children's literature. *Education 3-13*, 49(1), 63-78. <https://doi.org/10.1080/03004279.2020.1824703>
- Doğan, G. (2017). *Çocuk hakları eğitiminde uzman sınıf öğretmenlerin perspektifinden etkili çocuk hakları eğitimi: Anlayışlar ve uygulamalar*. [Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi] Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Elbir, B. & Bağcı, C. (2013). Değerler eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü düzeyindeki çalışmaların değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 8(1), 1321-1333.
- Erbay, E. (2012). Türkiye'de çocuk haklarını tanıtmaya, yaygınlaştırma ve izlemeye yönelik uygulamaların eleştirel analizi ve bir model önerisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 47-74.
- Fazlıoğlu, Z. (2007). *Çocuk hakları sözleşmesinde yer alan "çocuk hakları" konusunda öğretmenlerin ve yöneticilerin bilinç düzeyleri*. [Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi] Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Flowers, N. (2010). *Pusulacak çocuklar için insan hakları eğitimi kılavuzu*. (çev. M. Çulhaoğlu). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gökçe, E. (2012). İlköğretim öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları. 3. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Sempozyumu*, 825-833, Ankara.
- Karakuş, M. H. (2018). *Çocuk edebiyatı eserleriyle insan hakları eğitimi programının geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi] Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Karaman Kepenekçi, Y. & Aslan, C. (2011). *Okul öncesi döneme seslenen kitaplarda çocuk hakları*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Karaman Kepenekçi, Y. & Aslan, C. (2013). Ortaöğretim okullarına önerilen 100 temel eser 'deki romanlarda insan hakları üzerine bir çözümleme. *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 183-197.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.

- Karataş, E. (2014). Çocuk edebiyatında “karakter” kavramı. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 60-79.
- Katrançı, M. (2015). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin kitap okuma motivasyonlarının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(2), 49-62.
- Kent Kükürtçü, S. (2019). *Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminin çocukların demokratik davranışlarına etkisi*. [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi] Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kurnaz, Ş.A. (2009). *Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*. Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Merey, Z. & Kuş, Z. (2019). Demokratik Vatandaşlık ve Çocuk Hakları Eğitimi. Kadir Ulusoy-Bayram Tay (Ed.), *Değer Eğitimi* içinde (s. 244-267). Pegem Akademi.
- Özdemir Uluç, F. (2008). *İlköğretim programlarında çocuk hakları*. [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi] Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özkan, P. (2014). *Hatay (Antakya) masallarının çocuk eğitimi açısından incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi] Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Öztürk, A. & Doğanay, A. (2017). Çocuk hakları temelli okul ölçeğinin geliştirilmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 41-58.
- Peker Ünal, D. (2010). *İlköğretim öğretmenlerine yönelik web tabanlı çocuk hakları eğitimi programı*. [Doktora Tezi, Ankara Mayıs Üniversitesi] Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sarı, T. (2019). *Çocuk kütüphanelerinde yer alan çocuk kitaplarının çocuk hakları açısından incelenmesi: Ankara ili örneği*. [Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi] Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Sever, S. (2002). Çocuk kitaplarına yansıtılan şiddet (milli eğitim temel yasası ve çocuk haklarına dair sözleşme bağlamında bir değerlendirme). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1), 25-37.
- Sever, S. (2010). *Çocuk ve Edebiyat*. Tudem Yayınları.
- Türkyılmaz, M. & Kuş, Z. (2014). İlköğretim 100 temel eserde çocuk hakları. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 39-63.
- Uçuş, Ş. (2013). *Çocuk hakları eğitimi programının hazırlanması ve değerlendirilmesi*. [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi] Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.